

Folyadék belső súrlódásának mérése

Mérés célja:

Ha egy áramlás áramvonalai párhuzamosak, a folyadék különböző sebességű, egymással párhuzamos rétegekre bontható, lamináris áramlásról beszélünk. Lamináris áramlás esetén a folyadék belső súrlódási erejét az

$$F = \eta A \frac{v}{d}$$

képlet adja meg, ahol F a belső súrlódási erő, A a súrlódó felületek felszínét, v a felületek egymáshoz viszonyított sebességét, d a rétegek szélessége, η pedig a folyadék ún. *belső súrlódási* vagy *viszkózitási együtthatója*. Általánosabb esetben, ha a rétegeket minden határon túl közelítjük egymáshoz, az

$$F = \eta A \frac{dv}{dd}$$

képlethez jutunk (a dv/dd hányadost sebességgradiensnek is szokták nevezni). r sugarú gömbre a viszkózitást a Stokes féle törvény alapján számolhatjuk ki:

$$F = 6\pi\eta r v.$$

A képletek alkalmazhatóságának határa, hogy mennyire tekinthető az áramlás laminárisnak. Ezt jellemző adat az ún. Reynolds-szám:

$$R = \frac{rv\rho}{\eta}.$$

Egy áramlást akkor tekinthetünk laminárisnak, ha a Reynolds-száma 0,1 alatt van, ellenkező esetben *turbulens* vagy *kavargó áramlás lép* jelenik meg.

Mérésünk során szeretnénk a glicerin viszkózitását különböző módszerekkel megmérni. A mérést elvégezzük Höppler-féle viszkoziméterrel (nem lamináris áramlás), és egy hengeres csőbe dobott, süllyedő műanyag golyó sebességét mérve, majd kiszámítjuk mindkét esetben a viszkózitást és a Reynolds-számot. Összehasonlítjuk a különböző mérésekből származó adatokat, és megbecsüljük, mennyire voltak adekvátak az alkalmazott megfontolásaink.

Mérőeszközök:

- kis műanyag golyók (kétféle méret)
- csavaros mikrométer
- csipeszek
- piknométer

- kétkarú mérleg súlysorozattal
- állólombikok
- szűrőpapír
- üvegtölcsérek
- csipeszek
- műanyag edény (a sűrűségméréshez használt golyók tárolására)
- mérőszalag
- stopperóra
- mérőhenger
- Bunsen-állvány helyzetjelzőkkel
- hőmérő
- aerométer
- Höppler-féle viszkoziméter

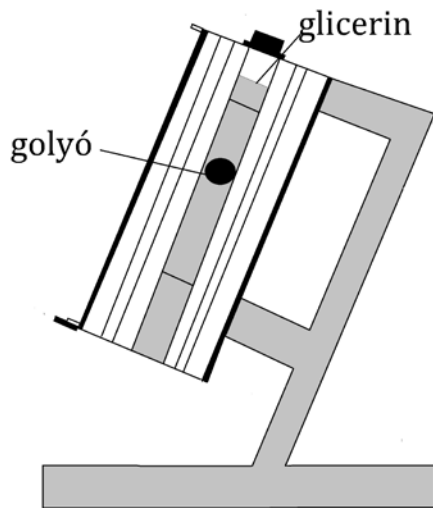
Mérés leírása

A viszkozitás mérését először Höppler-féle viszkoziméterrel végezzük el. A mérés során stopperórával megmérjük, mennyi t idő alatt teszi meg az utat a készülék csövében lévő vasgolyó a cső két jelölése között.

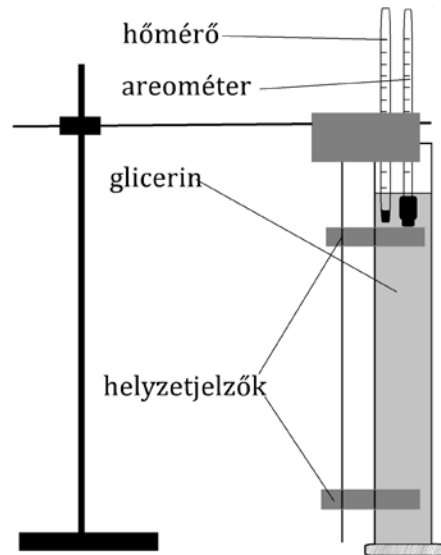
Ezután a mérést elvégezzük egy hengeres csőbe dobott, süllyedő műanyag golyó sebességét mérve. Ehhez először megmérjük a mérőhengerben (függőleges hengeres cső) lévő glicerin T hőmérsékletét, hiszen az η súrlódási együttható a hőmérséklettől (és a glicerin nedvességtartalmától). A glicerinben lebegő areométer segítségével lemérjük a glicerin ρ_f sűrűségét a mérés során. Az areométer a glicerinbe helyezve addig merül, míg az általa kiszorított folyadék súlya a saját súlyával egyensúlyt nem tart. Ekkor leolvassuk a glicerin sűrűségét az areométer skáláján. Lemérjük a mérőhenger a két helyzetjelző közötti L távolságot is.

Lemérjük egy golyó d átmérőjét is. Ezt a mérést csavaros mikrométerrel végezzük, és minden golyót háromszor mérünk meg (d_1, d_2, d_3 , leolvasása után kicsavarjuk a mikrométert, és a golyót kicsit megmozgatva újra becsavarjuk, és újra leolvassuk). Ezután az ujjunkról egy (másik) csipesz segítségével, közelről a mérőhengerben lévő glicerinbe ejtjük, és a süllyedő golyónak a két helyzetjelző közötti út L megtételéhez szükséges t idejét stopperórával mérjük. Mindkét méretből négy golyót megmérünk. Ezután megmérjük a golyók (átlag)sűrűségét (feltettük, hogy ez független a méretüktől). Egy száraz piknométert először üresen lemérünk a kétkarú mérlegen, majd lemérjük a külön erre a célra a műanyag edénybe félretett golyókkal együtt. Ezután a golyók mellé tölcserrel desztillált vizet töltünk, úgy, hogy megtöltsa a piknométert, és lemérjük így, majd végül kiöltjük a golyókat a lombik szájára tett tölcserbe helyezett szűrőpapírra (hogy száradjanak), és desztillált vízzel teletöltött piknométerrel is megismételjük a tömegmérést.

Vázlatos rajz a mérés elrendezéséről:

*mérés Höppler-féle
viszkóziméterrel*

*mérés hengeres csőbe dobott
műanyag golyócska süllyedési
idejének mérésével*

Mérési adatok:

A helyzetjelzők távolsága: $L = 25,5\text{cm}$.

A hőmérséklet: $T = 24^\circ\text{C}$.

A glicerín sűrűsége (areométerrel mérve): $\rho_f = 1245\text{ kg/m}^3$.

mérés hengeres csőbe dobott műanyag golyócska süllyedési idejének mérésével:

kisebb golyók:

d_1 (mm)	d_2 (mm)	d_3 (mm)	t (s)
1,46	1,45	1,46	44,16
1,12	1,14	1,13	33,26
1,10	1,11	1,10	28,20
0,97	0,97	0,96	46,06

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

nagyobb golyók:

d_1 (mm)	d_2 (mm)	d_3 (mm)	t (s)
4,47	4,48	4,46	3,20
3,92	3,95	3,93	3,53
4,17	3,88	4,36	3,22
3,75	3,96	3,95	3,43

golyók sűrűségének mérése piknométerrel:

$$m_{\text{üres}} = 38,95\text{g}$$

$$m_{\text{golyók}} = 76,10\text{g}$$

$$m_{\text{golyók+vz}} = 116,65\text{g}$$

$$m_{\text{víz}} = 95,55\text{g}$$

mérés Höppler-féle viszkoziméterrel:

$$t = 1 \text{ min } 46,96\text{s}$$

Lehetséges hibaforrások:

- hőmérő mérési és leolvasási hibája
- areométer mérési és leolvasási hibája
- csavaros mikrométer mérési és leolvasási hibája
- golyóknak az átmérőmérés során szenvedett alakváltozása
- golyók alakjának hibája
- golyók sűrűségeloszlása
- golyók nedvessége, szennyezettsége
- glicerin nedvességtartalma, szennyezettsége
- desztillált víz szennyezettsége
- piknométerbe töltött víz szintjének pontatlansága
- a levegő a mérlegre ható közegellenállása
- súlysorozat méréshatára
- a „határokon” áthaladó golyó megfigyelésének pontatlansága, leolvasásának nehézségei
- stopperóra mérési hibája
- reakcióidő
- Höppler-féle viszkoziméter hibája
- süllyedő golyók által keltett örvények
- kerekítésből származó hiba

Kiértékelés:

Mivel a Höppler-viszkoziméterben süllyedő golyó és a cső fala között igen kis folyadékréteg van, ezért a fellépő áramlás nem tekinthető laminárisnak, így a Stokes-törvény nem alkalmazható. A Höppler-készülékre a következő empirikus összefüggést alkalmazhatjuk:

$$\eta = K(\rho_g - \rho_f)t$$

Az alkalmazott készülékre K golyóállandó $0,13 \text{ mPa cm}^3/\text{g}$, $\rho_g = 8,1 \text{ g/cm}^3$, és az areométeres mérésünk szerint $\rho_f = 1245 \text{ kg/m}^3 = 1,245 \text{ g/cm}^3$.

Mivel $t = 1 \text{ min } 46,96 \text{ s} = 106,96 \text{ s}$, $\eta = 0,0953 \text{ Pa} \cdot \text{s}$.

A glicerinbe dobott golyó a glicerinbe ejtést követően rövid idő múlva egyenletes sebességgel kellett, hogy mozogjon. Ez akkor következik be, ha a golyóra ható erők kiegyenlítik egymást, azaz a golyót felfelé gyorsító F_{felh} felhajtóerő és F_{viszk} , és a golyót lefelé gyorsító G gravitációs erő.

$$F_{\text{felh}} + F_{\text{viszk}} = G$$

$$mg - F_{\text{felh}} - F_{\text{viszk}} = 0;$$

A Stokes-féle súrlódási törvény szerint $F_{\text{viszk}} = 6\pi\eta r v$.

$$mg - V_g \rho_f g - 6\pi\eta r v = 0$$

$$V_{\text{gömb}} = \frac{4r^3\pi}{3}$$

$$\frac{4\pi(\rho_g - \rho_f)r^3}{3} - 6\pi\eta r v = 0$$

$$\eta = \frac{2(\rho_g - \rho_f)r^2 g}{9v}$$

Tehát szükségünk van a golyók a piknométeres mérésből származó ρ_g sűrűségére.

A golyók m tömege:

$$m = m_{\text{golyók}} - m_{\text{üres}}$$

A golyókkal egyenlő tömegű desztillált víz tömege:

$$\mu = (m_{\text{víz}} - m_{\text{üres}}) - (m_{\text{golyók+víz}} - m_{\text{golyók}}) = \rho_{\text{víz}} V$$

Innen:

$$\rho_g = \frac{m}{V} = \rho_{\text{víz}} \frac{m}{\mu} = \rho_{\text{víz}} \frac{m_{\text{golyók}} - m_{\text{üres}}}{(m_{\text{víz}} - m_{\text{üres}}) - (m_{\text{golyók+víz}} - m_{\text{golyók}})};$$

a desztillált víz $\rho_{\text{víz}}$ sűrűségét 1 g/cm^3 -nek vesszük.

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

A Reynolds-számot a $Re = \frac{\rho_f r v}{\eta}$ képlettel határozzuk meg.

$$\rho_g = 2,315 \text{ g/cm}^3$$

kisebb golyók:

d_1 (mm)	d_2 (mm)	d_3 (mm)	d (mm)	t (s)	v (m/s)	η (Pa·s)	Re	$\frac{Re}{0,1}$ (%)
1,46	1,45	1,46	1,46	44,16	0,00577	0,2143	0,0244	24,4355
1,12	1,14	1,13	1,13	33,26	0,00767	0,0971	0,0555	55,5286
1,10	1,11	1,10	1,10	28,20	0,00904	0,0785	0,0791	79,1106
0,97	0,97	0,96	0,97	46,06	0,00554	0,0984	0,0338	33,8466

$$\eta_{\text{átlag}} = 0,1221 \text{ Pa} \cdot \text{s}$$

$$Re_{\text{átlag}} = 0,0482$$

$$\frac{Re}{0,1}_{\text{átlag}} = 48,2303\%$$

nagyobb golyók:

d_1 (mm)	d_2 (mm)	d_3 (mm)	d (mm)	t (s)	v (m/s)	η (Pa·s)	Re	$\frac{Re}{0,1}$ (%)
4,47	4,48	4,46	4,470	3,20	0,07969	0,1462	1,516463	4,47
3,92	3,95	3,93	3,933	3,53	0,07224	0,1249	1,416215	3,92
4,17	3,88	4,36	4,137	3,22	0,07919	0,1260	1,618368	4,17
3,75	3,96	3,95	3,887	3,43	0,07434	0,1185	1,518007	3,75

$$\eta_{\text{átlag}} = 0,1289 \text{ Pa} \cdot \text{s}$$

$$Re_{\text{átlag}} = 1,5173$$

$$\frac{Re}{0,1}_{\text{átlag}} = 1517,2263\%$$

A viszkozitásmérés relatív hibáját a következőképpen becsüljük:

$$\Delta\eta = \sqrt{\Delta_{\text{stat}}^2 + \Delta_{\text{műszer}}^2};$$

ahol

$$\Delta_{\text{stat}}^2 = 9\sigma^2 = \frac{9 \sum_{k=1}^{N=4} |\eta_k - \eta_{\text{átlag}}|^2}{N=4 \eta_{\text{átlag}}};$$

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

$$\Delta_{m\ddot{u}szer}^2 = \Delta_{mikrom\acute{e}ter}^2 + \Delta_{m\acute{e}rleg}^2 + \Delta_{h\ddot{o}m\acute{e}r\ddot{o}}^2 + \Delta_{areom\acute{e}ter}^2 + \Delta_{stopper}^2$$

$$\Delta^2 = \left(\frac{\text{leolvasási bizonytalanság}}{x_{\text{átlag}}} \right)^2$$

Az areométer leolvasási hibája kb. 2kg/m³ volt.

$$\Delta_{areom\acute{e}ter}^2 = 0,0258\%$$

A mérleg súlysorozatának legkisebb eleme 5mg volt.

$$\Delta_{m\acute{e}rleg}^2 = \left(\frac{\text{leolvasási bizonytalanság}}{\mu} \right)^2 = 0,0097\%$$

A hőmérő leolvasási bizonytalansága 0,5°C volt.

$$\Delta_{h\ddot{o}m\acute{e}r\ddot{o}}^2 = 0,0434\%$$

kisebb golyók:

$$\Delta_{mikrom\acute{e}ter}^2 = 0,1858\%$$

$$\Delta_{stopper}^2 = 0,0174\%$$

$$\Delta_{stat}^2 = 21,3464\%$$

$$\Delta\eta = 4,6496\%$$

nagyobb golyók:

$$\Delta_{mikrom\acute{e}ter}^2 = 0,0148\%$$

$$\Delta_{stopper}^2 = 2,2276\%$$

$$\Delta_{stat}^2 = 0,7553\%$$

$$\Delta\eta = 1,5480\%$$

A Reynolds-szám relatív hibájának becslése:

$$\Delta Re = \sqrt{\Delta_{stat}^2 + \Delta_{m\ddot{u}szer}^2};$$

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

ahol

$$\Delta_{\text{stat}}^2 = 9\sigma^2 = 9 \cdot \frac{\sum_{k=1}^{N=4} |Re_k - Re_{\text{átlag}}|^2}{N=4 \cdot Re_{\text{átlag}}};$$

és

$$\Delta_{\text{műszer}}^2 = \Delta_{\text{mikrométer}}^2 + \Delta_{\text{mérleg}}^2 + \Delta_{\text{hőmérő}}^2 + \Delta_{\text{areométer}}^2 + \Delta_{\text{stopper}}^2$$

kisebb golyók:

$$\Delta_{\text{műszer}}^2 = 0,0963\%$$

$$\Delta_{\text{stat}}^2 = 110,1288\%$$

$$\Delta Re = 10,4988\%$$

nagyobb golyók:

$$\Delta_{\text{műszer}}^2 = 2,3213\%$$

$$\Delta_{\text{stat}}^2 = 110,1288\%$$

$$\Delta Re = 2,3133\%$$

Höppler-készülékkel végzett viszkozitásmérés relatív hibájának becslése:

$$\Delta\eta = \sqrt{\Delta_{\text{műszer}}^2};$$

ahol

$$\Delta_{\text{műszer}}^2 = \Delta_{\text{areométer}}^2 + \Delta_{\text{stopper}}^2.$$

$$\Delta_{\text{areométer}}^2 = 0,0258\%$$

$$\Delta_{\text{stopper}}^2 = \left(\frac{\text{leolvasási bizonytalanság (reakcióidő)}}{t} \right)^2 = 0,0350\%$$

$$\Delta\eta = 0,2465\%$$

összefoglaló táblázat:

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

Diszkusszió:

A nagyobb golyókkal elvégzett mérés esetében a Reynolds-szám olyan nagy lett, hogy nem tekinthető a mérés adekvátnak. A Höppler-féle viszkoziméterrel és a kisebb

	η (Pa·s)	$\Delta\eta$ (Pa·s)	$\Delta_{rel}\eta$ (%)	Re	$\frac{Re}{0,1}$ (%)	ΔRe	$\Delta_{rel}Re$
Höppler-féles klszülékkel	0,0953	0,00023	0,2465	————	————	————	————
kisebb golyók	0,1221	0,00570	4,6496	0,0482	48,2303	0,0051	10,4988
nagyobb golyók	0,1289	0,00196	1,5486	1,5173	1517,2634	0,0350	2,3133

golyókkal folytatott mérés esetén körülbelül ugyanabba a nagyságrendbe tartozó eredményt kaptunk a glicerín viszkozitására. A Höppler-viszkoziméter kisebb hibát adott, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a szignifikáns hibát okozó sok kicsi, egyéb, nehezen számszerűsíthető hibaforrásról sem, amit nem vettünk számításba. Esetleg érdemes lenne ezen tényezők hatásának csökkentésével megismételni a mérést (pl. több adat, pontosabb műszerek, mérlegelésnél légüres térre való redukálás, Gauss-felcserélési módszer, illetve lineáris interpoláció alkalmazása, a hőmérséklet és a glicerín nedvességtartalmának kontrollálása, golyók gondos szárítása, szennyeződések körültekintő kivédése, stb.)

A Wikipédia glicerín viszkozitási együtthatójának 1,5Pa·s értéket ír.

Egy interneten talált cikkben

(<http://edge.rit.edu/content/P13051/public/Research%20Notes/Viscosity%20of%20Aqueous%20Glycerol%20Solutions.pdf>) közölt táblázat szerint 20°C-on a 85w%-os vizes glicerínoldat viszkozitási együtthatója 0,109Pa·s.

Mérést végezte: Gula Miklós
Mérőtárs: Berta Dénes
Mérés ideje: 2015. 11. 5.
Jegyzőkönyv leadásának időpontja: 2015. 11. 13.

TABLE V. VISCOSITY OF AQUEOUS GLYCEROL SOLUTIONS

Glycerol, % Wt.	Temperature, ° C.										
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
	Viscosity, Centipoises										
0 ^a	1.792	1.308	1.005	0.8007	0.6560	0.5494	0.4688	0.4061	0.3565	0.3165	0.2838
10	2.44	1.74	1.31	1.03	0.826	0.680	0.575	0.500	...	...	...
20	3.44	2.41	1.76	1.35	1.07	0.879	0.731	0.635	...	...	...
30	5.14	3.49	2.50	1.87	1.46	1.16	0.956	0.816	0.690	...	...
40	8.25	5.37	3.72	2.72	2.07	1.62	1.30	1.09	0.918	0.763	0.668
50	14.6	9.01	6.00	4.21	3.10	2.37	1.86	1.53	1.25	1.05	0.910
60	29.9	17.4	10.8	7.19	5.08	3.76	2.85	2.29	1.84	1.52	1.28
65	45.7	25.3	15.2	9.85	6.80	4.89	3.66	2.91	2.28	1.86	1.55
67	55.5	29.9	17.7	11.3	7.73	5.50	4.09	3.23	2.50	2.03	1.68
70	76.0	38.8	22.5	14.1	9.40	6.61	4.86	3.78	2.90	2.34	1.93
75	132	65.2	35.5	21.2	13.6	9.25	6.61	5.01	3.80	3.00	2.43
80	255	116	60.1	33.9	20.8	13.6	9.42	6.94	5.13	4.03	3.18
85	540	223	109	58.0	33.5	21.2	14.2	10.0	7.28	5.52	4.24
90	1310	498	219	109	60.0	35.5	22.5	15.5	11.0	7.93	6.00
91	1560	592	259	126	68.1	39.8	25.1	17.1	11.9	8.62	6.40
92	1950	729	310	147	78.3	44.8	28.0	19.0	13.1	9.46	6.82
93	2400	860	367	172	89.0	51.5	31.6	21.2	14.4	10.3	7.54
94	2930	1040	437	202	105	58.4	35.4	23.6	15.8	11.2	8.19
95	3690	1270	523	237	121	67.0	39.9	26.4	17.5	12.4	9.08
96	4600	1585	624	281	142	77.8	45.4	29.7	19.6	13.6	10.1
97	5770	1950	765	340	166	88.9	51.9	33.6	21.9	15.1	10.9
98	7370	2460	939	409	196	104	59.8	38.5	24.8	17.0	12.2
99	9420	3090	1150	500	235	122	69.1	43.6	27.8	19.0	13.2
100	12070	3900	1412	612	284	142	81.3	50.6	31.9	21.3	14.8

^a Viscosity of water taken from Bingham and Jackson (4).

a cikkben szereplő táblázat

Ezek alapján, ha bár nem tekinthető a mérés teljesen pontosnak, valószínűleg elfogadható becslést adtunk egy 24°C-os, kb. 5-20w% nedvességtartalmú glicerin viszkozitására.